

Paleontologin seikkailut

Professori Björn Kurtén on outo lintu. Ei tarvitse olla ornitologi hämmästellykseen, miten on mahdollista kehittyä maailmankuuluksi paleontologiksi maassa, jossa ei ole omasta takaa paleontologin tutkimuskohteita eli fossiileja.

Mutta muodollisuudet syrjään! Paljon jännittävämpää on toki Kurténin kirjallinen tuotanto, joka kuluneena syksynä on ollut ajankohtaisena esillä: Hänen romaaninsa *Musta tiikeri* julkaistiin suomennoksena, ja samanlaisesti ilmestyi hänen uusi esseekokoelmansa *Hur man fryser in en mammut*. Poikkeuksellista on näiden kirjojen alan laajuus. Ei ole aivan jokapäiväistä, että perustutkimusta harjoittavan luonnontieteilijän kirjoituskoneesta singahtaa kaunokirjallinen ”paleofiktio” ja tieteellisen luovuuden, tieteenhistorian ja inhimillisen kulttuurin alkulähteillä retkeileviä esseitä.

Kurténin esimerkkiin kannattaa tarttua, koska se luo valoa luonnontieteellisen sivistyksen perusmäärittämisestä koskevaan ongelmaan. Runsaat kaksi vuosikymmentä sitten lordi C.P. Snow julkaisi artikkelin aikamme kahdesta kulttuurista. Siinä hän eritteli kuilua, joka on muodostunut luonnontieteellis-teknisen ja humanistisen kulttuuriperinteen väliin. Keskustelu ”kahdesta kulttuurista” on laantunut, mutta ongelma toki pysyy, kaiketi kärkevämpänä kuin konsanaan Snown teesien ilmestyessä. Kuten muistakin vaikeista kysymyksistä, luonnontieteellisen ja humanistisen sivistyksen suhteesta voidaan jaaritella abstraktina ongelmana loputtomiin. Tämän kalvetustautisen viisastelun keskelle astuu paleontologi Kurtén mammutinluu kainalossaan ja näyttää, mistä on kyse.

Ennen kaikkea: luonnontieteellinen sivistys ei pelkisty eriytyneiden ja eristyneiden tieteenalojen yksittäisväittämien summaksi. Joka näin kuvittelee, joutaa samaan paikkaan kuin se puuteroitu oppimestari, joka kuvitteli humanistisen sivistyksen pelkistyvän latinan kielioppiin. Luonnontieteellisellä sivistyksellä on paljon laajempia, merkityksellisempiä ja mielenkiintoisempia määrittämiä. Kurténin mammutinluista johtolankoja löytyy enemmän kuin monesta muusta lähteestä.

Musta tiikeri, ”paleofiktio”, on romaani jääkausien välisen ajan Euroopasta. Mantereemme pohjoisosia asutti kaksi selvästi toisistaan poikkeavaa ihmistä, jotka olemme oppineet tuntemaan nimillä Neanderthalin ihminen ja Cro Magnon ihminen löytöpaikkojen mukaan. Toinen esi-ihmisistä hävisi, toinen jäi henkiin. Miksi ja miten?

Teema sinänsä leijuu luonnontieteellisen ja humanistisen tutkimuksen, arkeologian ja paleontologian rajamailla. Kurténin erityinen taikatempu on osoittaa tämän raja-aidan merkityksettömyys. Kysymykseen voi käydä vakavasti käsiksi, mutta tämä edellyttää pikkutarkkaa uskollisuutta esi-ihmisistä säilyneiden jäänteiden tulkinnalle – ja samalla valtavaa fantasiaa asioiden yhdistelyssä. Tulos on aivan muuta kuin kiiltopaperista rakennetut luolakarhut, joita kustannustalot ovat myös marssittaneet näyttämölle rahaimureidensa tehostimiksi.

Joku on todennut kriisiaikojen eräänä tuntomerkkinä lisääntyvän kiinnostuksen historiaa, omia juuriamme kohtaan. Epäilemättä ihmiskunta elää tällä hetkellä olemassaolonsa ratkaisevia vaiheita. Mustan tiikerin teema saa tästä polttavan ajankohtaisen ulottuvuuden. On kyse ajoista, jolloin inhimillinen elämä ja luonto olivat yhtä, sekä orastavan kulttuurin että jokapäiväisen elämän tasolla. Kun todella ymmärrämme, miten inhimillisen kulttuurin juuret *ulottuvat luontoon*, voimme todella päästä perille, miten ne ovat *kasvaneet eroon* luonnosta. Kurténin ”paleofiktiassa” liikutaan tässä haarukassa – ja sehän oli myös esimerkiksi Marxin taloudellis-filosofisten käsikirjoitusten teemoja. On hyvä opetella nöyryyttä taaksemme jääneen historiallisen taipaleen suhteen. Jopa varhaiset esi-isämme, joista viktoriaanisen Englannin ensimmäiset evolutionistit tekivät murahtelevia, lättötsaisia puoliolentoja, olivat tosiasiaa ihmisiä.

Mustan tiikerin teemassa on edessämme tieteellinen ongelma, johon on mahdotonta käydä käsiksi ilman luovaa mielikuvitusta. Kirjallinen toteutus muodostaa luonnollisesti oman haasteensa. On mitenkuten mahdollista rekonstruoida historialliseen romaaniin renessanssiajan ihmisten maailma – ainakin jos on syntynyt Eyvind Johnsoniksi – mutta historiallinen romaani antiikin Kreikasta tuntuu jo saavuttamattomalta. Miten sitten esihämisen maailma? Kurténin ratkaisu, kaiketi ainoa mahdollinen, on jättää romaaninsa henkilöt elämään tapahtumien kautta. Kirjan juoni rakentuu mytologiasta ja tieteellisistä yksityiskohdista. Historia syntyy ilman, että sitä kukaan tekee.

Luonnontieteellisen sivistyksen abstrakti hahmo alkaa saada kouriintuntuvia ulottuvuuksia.

Mammuttiesseissään Kurtén ottaa kiinni esi-isiemme kulttuurista mahdollisimmin kertovista muistomerkeistä, varhaisihmisten taideteoksista, ”luolataiteesta”. Juurien etsimisen teema tulee jälleen eteen. Luolataiteena säilyneet esihistoriallisen kulttuurin tuotteet pomppaavat suoraan ulos kaikista kehikoista, joissa ihmisen kehityshistoria nähdään suoraviivaisena kiipeilynä etenevän kehityksen askelmilla.

Tieteen yhteiskunnalliset määritykset antavat luonnontieteen kulttuurimerkitykselle oman perustansa. Myös nämä ilmaantuvat kiertoteitse näyttämölle mammuttiesseissä. Eräs mielenkiintoinen tapaus, josta Kurtén tekee selkoa, on ns. Piltdownin ihmisen tarina. Kyse on eräästä tieteen historian kuuluisimmasta petoksesta, jonka englantilaiset fossiilitutkijat Woodward ja Dawson joulukuussa 1921 marssittivat tieteellisen yleisön eteen. Tutkijat väittivät löytäneensä ”puuttuvan renkaan”, apinan ja ihmisen väliin sijoittuvan olion.

Vasta nelisen vuosikymmentä myöhemmin voitiin lopullisesti todistaa, että ”puuttuvan renkaan” kallot oli rakennettu yhdistämällä ihmisen ja apinan päaluustoa ja väittämällä yhdistelmää autenttiseksi paleontologiseksi lyödöksi.

Edessämme on kärkevä tieteellisen karrierismin esimerkki; väärennös, joka tehtiin tavoitteena päästä lämmittelemään suuresta keksinnöstä koituvan maineen loisteessa. Tietysti tämäkin on tieteellisen yhteisön todellisuutta. Tapaus kuitenkin tuo esiin myös yksittäisten sensaatiolöytöjen rajat – ja siten kiertoteitse luotaa tieteen kehityksen varsinaisia perustoja. Yksittäisillä löydöillä ei sittenkään ole kovin suurta merkitystä luonnontieteen kehitykselle. Piltdownnin fossiililöytö tosin aiheutti aluksi melkoista päänvaivaa, koska se niin selvästi jäi syrjään muualla tehtyjen löytöjen vähitellen rikastamasta ihmisen kehityshistorian kuvasta. Mutta asia jäi vähitellen kuriositeetiksi, kunnes se lopulta paljastui huijaukseksi. Tieteessä on tärkeintä kyetä yhdistämään asioita toisiinsa, ei keksiä yksittäisiä ”keksintöjä”, ja tässä huijareilla ei ole elintilaa. Tieteellinen ja taiteellinen luovuus ovat sangen lähellä toisiaan – tämäkin Kurténin mammuttiesseiden aihepiiriä.

Tieteen välitön tuotannollinen merkitys on ainoita luonnontieteen yhteiskunnallisten sidosten teemoja, joka ei nouse esiin Kurténin esseissä. Tämä on myös mielenkiintoista; tuotannolliset sovellutukset jos mikä on tiedepolitiikan valtavirrassa tämän päivän Suomessa (kuten muuallakin). Jääkö paleontologi Kurtén siitä syrjään? Hän kaivaa työryhmineen Petralonan luolasta Pohjois-Kreikasta uusia dokumentteja esieurooppalaisten elintavoista ja kulttuurista silläkin uhalla, että näistä ei saada ainoatakaan taloudellista patenttia tai tuotantoteknistä sovellutusta. Kuitenkin niiden merkitys voi olla ihmiskunnan tulevaisuutta uhkaavien ongelmien ratkaisulle vähintään yhtä suuri kuin yhdenkään teknisen laitteen. Juurten tuntemus, laajaperustainen, rikas kulttuuri kun on ihmisyyden tuntomerkki ja perusedellytys.

Välttääkäämme toki uudet halvat vastakkainasettelut. Tietenkin tarvitaan moniulotteisuutta, ei riitä kääntää nuhraantuneeksi käynyt takki nurinpäin. Mutta pelkään, että Kurténin ote tieteeseen ja tieteen tulosten esitelyyn putoaa auttamatta tiedepoliittisten painoalueiden väliin. Onneksi se ei sinne jää.

Tiede on retkeilyä inhimillisen kulttuurin kaikilla akseleilla. Paleontologimme on lähtenyt seikkailemaan. Kuka uskaltaa seurata?

Yrjö Haila